

Dkt. Daniel K. Darko, Nyaraka za Gerezani, Kipindi cha 18, Utangulizi wa Waefeso

© 2024 Dan Darko na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Dan Darko katika mfululizo wake wa mihadhara kuhusu Nyaraka za Gerezani. Huu ni kipindi cha 18, Utangulizi wa Waefeso.

Karibu tena kwenye mfululizo wetu wa mihadhara ya masomo ya Biblia kuhusu nyaraka za gerezani.

Natumaini unajifunza mambo machache hadi sasa. Tumezungumzia vitabu vichache hadi sasa katika majadiliano, na sasa tunaendelea kuangalia Waefeso. Waefeso ni mojawapo ya vitabu vikubwa zaidi katika Agano Jipya.

Usiamini maneno yangu. Muulize John Calvin. Na Calvin atakuambia kwamba ni mojawapo ya vitabu anavyopenda zaidi.

Kitabu cha Waefeso kimekuwa, au kilikuwa, katika historia ya kanisa, kitabu kinachopendwa zaidi na viongozi wengi wa Kikristo. Kwa nini? Kwa sababu inashangaza jinsi mafundisho mengi yanavyotokana na nyimbo ngapi zinazopendwa zimeongozwa na mistari kutoka kwa kitabu hiki. Sitakuwa mwaminifu kwako ikiwa sitasema kwamba nakipenda kitabu hiki kinachoitwa Waefeso.

Ninaisoma. Ninapenda kusema ninaishi na kupumua na kuifikiria. Waefeso ni kitabu muhimu sana kwa njia nyingi.

Fikiria kuhusu mafundisho ya wokovu na tunapofikiria na kuzungumza kuhusu wokovu kwa neema. Fikiria kuhusu mahali tunapopata wazo zima la vita vya kiroho na jinsi tunavyofanya kazi ndani ya mfumo huo. Fikiria kuhusu baadhi ya marejeleo tunayoyapitia tunapozungumzia umoja wa Kikristo.

Tunapozungumzia karama za kiroho, hatutaki kujiingiza katika hali ngumu huko Korintho. Nadhani, mbali na Warumi tunakoelekea, lakini kwa baba wa kanisa la kwanza, baadhi ya mambo waliyopenda zaidi katika kitabu hiki yalikuwa katika sura tatu za kwanza za kitabu. Kabla hatujafurahi sana, au nisifurahi sana na tunatumaini kukufanya ufurahi sana kuhusu kitabu hiki, hebu tuanze kuangalia baadhi ya masuala ya utangulizi.

Tarehe ya Waefeso imewekwa kati ya 60-62 au 80-200. Kwa nini tarehe mbili tofauti? Tukiweka kati ya 62, je, kiwango hiki kisichoeleweka bado kinaashiria wakati Paulo alikuwa gerezani huko Roma wakati wa kuandika? Wale wanaoweka tarehe ya barua 80-200, ambayo sijaona watoa maoni wengi katika miaka ya hivi karibuni wakirudi kwenye mjadala huo, wangesema Paulo hakuandika, na mtu fulani alikuja baada ya

Paulo kuandika barua hiyo, na mtu huyo aliandika barua hiyo kati ya 80 na 100 BK au CE Hili ndilo tatizo ingawa unaposhikilia mtazamo huo. Nataka kukuambia kabla sijaendelea zaidi katika maelezo baadaye.

Hiyo ni kusema kwamba ndani ya miaka 20 ya maisha ya Paulo, mtu aliweza kuigiza Paulo, na watu waliokuwa hai na waliomjua Paulo na waliompitia katika huduma yake waliamini hivyo. Kanisa lote liliamini hivyo na kuendelea navyo kwa karibu miaka 1,800 kabla ya baadhi ya wasomi wa Ujerumani na wasomi wa Uingereza kugundua kwamba Paulo hakuandika hivyo. Amua juu ya hilo.

Mwisho wa barua hii ni sehemu ya mazungumzo ya kuvutia. Kwa sababu barua hii iliandikwa kwa Wayahudi na Mataifa, swali limekuwa likiulizwa kila mara, je, iliandikwa mahsusi kwa Efeso au iliandikwa karibu na Efeso? Inawezekana sana, na tutajadili barua hii zaidi kama barua iliyoandikwa kwa Efeso na eneo pana. Paulo alikuwa amefika Efeso miezi 18 baada ya kukaa kwake Korintho.

Tunapoendelea kumtazama Paulo akija katika mji huu, akifanya kazi katika mji huu, na baadaye kuandika kwa mji huu, ni vizuri nikutume katika eneo tunalozungumzia. Tunazungumzia Efeso hapa hapa. Kumbuka, iko pale pale ufukweni mwake.

Ni mji wa bandari. Tofauti na Kolosai, ambao ulikuwa maili 120 kutoka hapo, Kolosai ulikuwa ndani ya bara. Efeso ulikuwa mji wa bandari.

Nitakuelekeza kwenye ukweli kwamba ulikuwa mji mkuu maarufu wa bandari. Kisha Efeso ikawa bandari ya kusambaza kila aina ya maeneo hapa. Kwa hivyo, fikiria kuhusu biashara, biashara, na kila aina ya shughuli zitakazofanyika Efeso.

Tuanze na suala la uandishi. Nani aliandika Waefeso? Wasomi wengi wa kiinjili wanasema kwamba Paulo aliandika Waefeso, kama ilivyoielezwa mwanzoni mwa barua. Lakini ninapaswa kuhitimisha kwamba hakuna hata mmoja wa wasomi wanaotoa hoja hii, ikiwa ni pamoja na mimi, ambaye hatafikia hatua ya kupuuza hoja ambayo wale wanaopinga mtazamo huu wanaleta.

Kwa kawaida tunafikia hitimisho kwamba Paulo aliandika barua hii baada ya kutathmini ushahidi na hoja inayopingana na msimamo wetu. Hiyo ni kutoa kanusho kusema ninaichukulia barua hii kama msomi wa kiinjili. Unataka kujua kwamba baba wa kitume waliunga mkono uandishi wa Paulo.

Klementi wa Roma, Ignatius, Hamani, Polycarp, ambaye alikuwa askofu wa Smirna, Irenaeus, Klementi wa Alexandria, na Tertullian wote wanaitaja barua hii kama barua iliyoandikwa na Mtakatifu Paulo. Hata hivyo, labda katika miaka mia mbili hadi mia tatu iliyopita, mjadala ulianza kuibuka kuhusu kama uandishi wa Paulo unakubalika. Na wasomi waliotoa uchunguzi huo waliangazia maeneo matatu muhimu kama msingi wa hoja hiyo.

Moja ni msamiati. Wanasema kwamba kuna maneno katika Waefeso ambayo hayaonekani kwingineko katika barua za Paulo. Na kwa sababu hiyo, Paulo hangeweza kuandika haya.

Mtu ambaye amechagua msamiati tofauti na Paulo aliandika Waefeso. Hoja nzuri? Haitoshi. Inaweza kukushangaza kwamba ukitumia hoja ya msamiati, kuna msamiati mwingi katika barua kama Wafilipi ambao Paulo alitumia ambao hautumii kwingineko.

Na bado, uandishi wa Paulo haupingwi. Lakini hili limekuwa sehemu kubwa ya mjadala kuhusu uandishi wa Paulo wa Waefeso. Eneo la pili ambalo wasomi hao wanalivutia ni mtindo wa uandishi.

Nami nitasema hilo hivi karibuni. Pia wanagusa theolojia ya barua. Theolojia ya barua ni tofauti sana na mfumo mwingi wa theolojia wa Paulo katika barua zingine.

Baadhi yake, ndiyo. Baadhi, hapana. Paulo anazungumzia wokovu kwa neema.

Paulo anazungumzia kujazwa na Roho Mtakatifu. Mfumo wa maadili, fadhila na maovu katika Waefeso, si tofauti na fadhila na maovu ambayo mtu atapata katika Warumi, kwa mfano. Jinsi Paulo anavyozungumzia karama si tofauti sana na kile mtu anachokipata katika Warumi, kwa mfano.

Fadhila na maovu yake si tofauti sana na yale yanayopatikana katika Warumi au Magalatia. Lakini fikiria. Wengine watasema kuna maneno mahususi ambayo walikuwa wakimtafuta Paulo aandike ikiwa Paulo aliandika Waefeso.

Paulo hakutumia maneno hayo, kwa hivyo Paulo hakuyaandika. Nitakubali hilo na kusema linaeleweka. Kile ambacho sina uhakika nacho ni kama naweza kusema kwamba nilitarajia Paulo aandike msamiati wa XYZ katika barua aliyokuwa akiandika miaka 2,000 iliyopita.

Na kama hakuandika maneno ambayo nilitaka aandike, sijisikii vizuri kuhusu hilo. Na naweza kusema siamini kama aliandika. Ningependa kutoa mfano huu.

Labda hiyo itakusaidia kuelewa hili. Nilikulia Ghana. Kiingereza si lugha yangu ya kwanza.

Kwa kweli, nilipojifunza Kiingereza, Kiingereza kilikuwa lugha yangu ya tatu wakati huo. Nilikuwa napata shida kuelewa lugha hii, Kiingereza. Kupitia elimu, kwa neema ya Mungu, ningeweza kudai kwamba nilijua Kiingereza kidogo, ingawa kwa lafudhi ya ajabu.

Ninapokuwa Ghana , na ninaandika, ambayo ni nchi yangu ya asili, nagundua kuwa mtindo wangu wa uandishi ni tofauti. Msamiati ninaotumia huathiriwa sana na jinsi ninavyotafsiri maneno kutoka lugha yangu ya mama hadi Kiingereza. Ninaporudi nyumbani, huota katika lugha yangu ya mama.

Kwa hivyo, ninapoandika Kiingereza, ni dhahiri kwangu kwamba jinsi ninavyoandika ni tofauti. Niliishi katika sehemu nyingi, miongoni mwa hizo ni Uingereza. Nilipokuwa Uingereza, niligundua kwamba ninaandika tofauti.

Ninatumia misemo fulani. Ninatumia lugha fulani. Nilianza kugundua haraka kwamba kuja Marekani pia kulinifanya nitumie lugha za mazingira yangu.

Ninatumia msamiati ninaousikia na kuutumia, ninaoutumia, ninaourejelea vitu, vitu ninavyorejelea, na jinsi tunavyoviita vitu tunavyorejelea. Niligundua, nilipokuja Marekani, kwamba ingawa nilidhani ninajua Kiingereza cha Uingereza, Kiingereza cha Uingereza na Kiingereza cha Marekani si kitu kimoja. Hiyo ni kusema jambo moja.

Hata kama kuna mtu wa ajabu kama mimi, naona kwamba mazingira yangu yanaunda msamiati ninaotumia katika uandishi wangu. Kwa maneno mengine, mazingira yangu yanaathiri muundo wangu wa mawazo, ambao baadaye hupitishwa katika uandishi wangu. Ikiwa, kwa dakika moja, ungefikiria kuhusu ninachosema na kusema kinaeleweka, je, haingekuwa na maana kwamba Paulo anatumia msamiati tofauti kulingana na aina ya barua anayoandika, aina ya watu anaowaandikia, mahali anapoandikia, eneo, kwa mfano, Efeso na eneo la Efeso na Kolosai haziko mbali sana.

Kwa hivyo, msamiati mwingi tunaosema ni tofauti sana katika vipengele vya Waefeso katika Wakolosai. Je, haiwezekani kwamba eneo lake maalum na uelewa wake wa wasomaji wake huathiri jinsi anavyowasiliana nao? Hakika mimi hutuma ujumbe mfupi kwa sehemu nyingi kwa siku. Sasa, namshukuru Mungu kwa WhatsApp.

Ninatuma WhatsApp ng'ambo ya Atlantiki. Karibu kila siku, lugha ninayotumia, misemo ya Kiingereza, baadhi yake haitakuwa na maana kwa marafiki zangu wa Marekani. Marafiki wale pale walielewa nilichomaanisha.

Na wataelewa kila wakati kwa sababu tunawasiliana katika lugha wanayoielewa, ambayo mimi pia naielewa. Msamiati kama suala, mtindo kama suala, na theolojia kama suala vinatajwa kama maeneo muhimu ya kuangalia na kupinga uandishi wa Pauline. Baadhi wamefikia hatua ya kusema kufanana kwa barua na Wakolosai ni ushahidi kwamba mtu alichagua Wakolosai.

Kulingana na Wakolosai, tumia lugha na mfumo wa kitheolojia wa Wakolosai kuandika Waefeso. Hoja hii ni kali katika miduara isiyo ya kiinjili. Hii ndiyo sababu unafuatilia hotuba hii ninayotoa leo.

Kama umepata chochote nilichoandika ambacho kilijadiliwa na kuwasilishwa katika Chama cha Fasihi ya Biblia, huenda usijue maoni yangu kuhusu mada hii kwa sababu naifafanua kwa uangalifu kabla sijawaruhusu papa kuja kunila. Elewa tu kwamba ingawa hii inaweza kusikika kuwa rahisi, si rahisi katika usomi. Na kwa sababu wewe ni msomaji sana na umechagua kujifunza kitabu hiki nasi, unastahili kujua hili.

Hoja zimetolewa kwamba barua hii haina mguso wa kibinafsi. Haionekani kuzungumzia masuala mahususi. Haionekani kuwa na orodha ndefu ya salamu na salamu.

Na kwa hivyo Paulo hangeweza kuandika barua hii. Hapana. Mtu mwingine aliiandika na wengine watafika mbali zaidi kusema jambo la kuvutia sana.

Hilo linapingana na baadhi ya mitazamo mingine. Mojawapo ya hoja inasema hivi: Waefeso ni kitabu kizuri sana.

Ni ya jumla sana. Inagusa mada zote za kitheolojia katika Paulo. Kinyume na wale wanaosema haina theolojia ya Paulo, inagusa masuala yote muhimu yaliyoibuliwa katika Paulo kiasi kwamba Waefeso ni mtu anayeandika utangulizi wa barua zote za Paulo.

Hilo linavutia, sivyo? Ndiyo. Ningesema hiyo inaweza kuwa njia nzuri ya kuiweka. Hiyo ni kusema kwamba mtu huyo alisoma barua zote za Paulo na kusema, Ninazipenda na ninazigusa kila moja.

Lakini upande mwingine wa hoja ni kwamba kwa kweli unapinga hoja inayotolewa kuhusu ukosefu wa theolojia ya Paulo katika Waefeso. Acha nikuonyeshe zaidi kidogo kuhusu masuala ya mitindo. Wasomi wanapozungumzia kuhusu mitindo kama suala kubwa, unataka kujua kwamba kuna masuala matatu makuu yanayohusika.

Kuna sentensi ndefu zaidi katika Waefeso. Waefeso sura ya 1, nadhani kuanzia mstari wa 3 au mstari wa 4 hadi karibu mstari wa 13, ni sentensi moja, kwa mfano. Wakati mwingine kuna upungufu wa maneno.

Kuna maneno yanayojirudia kama vile dhambi na makosa. Lugha za aina hiyo zinapaswa kusesitiza mambo fulani. Wengine husema, ah, mtindo huo si Paulo.

Wakati mwingine, kuna utata fulani wa kimsamiati na kisarufi. Na wengine wanasema, oh, Paulo hangefanya hivyo. Ndiyo maana wengine wanasema kwamba Paulo hakuandika Waefeso.

Lakini, kumbuka hotuba ya awali, nilikuambia kwamba kuandika barua haimaanishi kuandika kwa mkono wako wakati wote. Kwa kweli, Paulo mwenyewe anaonyesha kwamba baadhi ya barua zake ziliandikwa na mtu kama Timotheo. Kwa sababu katika

dhana za kale za uandishi, mwandishi anaweza kuwa ndiye aliyeandika kwa mkono wake mwenyewe.

Anaweza kuwa ndiye aliyegundua, na mtu akaiandika. Au angeweza kuifanya na mwandishi mwenza. Tunapata hilo kwa Paulo.

Tunamkuta Paulo akiandika barua pamoja na Silvano na Timotheo. Au, uandishi bandia, ambapo mtu anaandika kwa jina la mwandishi mwingine, pia umeenea katika ulimwengu wa kale. Jambo pekee kuhusu hilo, hata hivyo, kwa kawaida ni pengo kati ya jina, la kubuni, mwandishi ambaye jina lake limewekwa kwenye barua, na uandishi mmoja ni mkubwa sana.

Sio pengo la miaka 20. Sio pengo la miaka 50. Vizazi viwili au vitatu vinapaswa kufa na kutojua ili muweze kuja hapa na kujifanya kuwa hivyo.

Kwa hivyo, katika dhana za kale za uandishi, una baadhi ya haya. Na, wanapozungumza, na baadhi ya wasomi wanapinga uandishi wa Paulo kwa Waefeso, moja ya mambo unayotaka kuzingatia hapa ni kwamba wanataka kusesitiza kwamba Waefeso ilikuwa ni ughushi. Na wakati mwingine, wazo hilo, ingawa halikukusudiwa katika baadhi ya matukio, linaonekana kana kwamba wanapinga uaminifu wa Waefeso kwa kusema Pauline hakuliandika.

Ni ya kubuni. Wakristo hawa wajinga wanaoamini na kuiita neno la Mungu ni akina nani? Sijui kama tayari umekubali mtazamo wa aina hiyo au umewaona watu waliokuwa na maoni hayo, lakini ulisema, oh ndio, hili linaeleweka kwangu. Kwangu mimi, baadhi yake yanaeleweka, na baadhi yake hayana maana.

Kwa hivyo, kuhusu maoni ya uandishi katika taarifa iliyo wazi, haya ndiyo maoni yaliyopo. Paulo aliandika pamoja na Wakolosai, Waefeso, na Filemoni. Na alituma barua hizo tatu pamoja.

Mtazamo wa pili unasema mwanafunzi wa Paulo aliandika Waefeso, nao waliandika kama taarifa ya jumla ya mafundisho ya Paulo. Mtazamo wa tatu unasema mpenda Paulo baadaye aliandika Waefeso mahali fulani katika miaka ya 90. Tunachukulia mtazamo gani katika hili? Nilikupa dokezo mapema kwamba nadhani uandishi wa Paulo kama ilivyoelezwa katika barua hiyo.

Nadhani Paulo alikuwa akiandika barua hii kutoka gerezani. Lakini kama Paulo alikuwa akiandika hii kutoka gerezani, alikuwa akiandika kutoka gereza gani? Jambo lingine la ubishi. Wengine wanasema, oh, alikuwa akiandika kutoka Efeso.

Alikuwa gerezani huko Efeso na aliwaandikia Wakristo huko Efeso. Inavutia sana. Wengine bado watasema ni Kaisaria au Kaisaria.

Kaisaria. Lakini katika majadiliano ya kisasa, wasomi wengi wanaelekeza Roma kama mahali panapowezekana. Hapa ndipo inapovutia kwa sababu kadiri tunavyoelekeza Roma, ndivyo tunavyozidi kuthibitisha kwamba Paulo ndiye aliyeandika, na yeye ndiye aliyeandika gerezani.

Kwa hivyo, tunachukulia barua hii kama barua iliyoandikwa na Paulo kutoka kifungoni mwake huko Roma, kama barua zingine tunazojadili katika mfululizo huu maalum wa mihadhara. Paulo ataandika barua hii kwa eneo hili. Na anapoandika barua hii kwa eneo hili, napenda kile Frank angependa kusema hapa.

Mwenzangu ambaye labda unafikiri nampenda sana kwa sababu napenda kumtaja. Paulo aliandika Waefeso karibu na mwisho wa kifungo chake cha miaka miwili huko Roma na karibu wakati mmoja na Wakolosai na Filemoni. Pia ningependa kumleta Frank katika majadiliano kwa sababu Frank ameandika mojawapo ya maoni ya hivi karibuni kuhusu Waefeso ambayo unaweza kuyapata hapo.

Kuhusu mjadala wa mwisho wa barua, ikumbukwe kwamba hadi miaka ya 1800, mtazamo kwamba barua iliandikwa kwa Efeso haukupingwa katika usomi. Kwa hivyo, tumeenda kwa karibu miaka 1800 au 1700 kwa wasomi kusema tunapaswa kuwa na maswali ya kuuliza. Hata hivyo, tunapaswa kuzingatia jambo muhimu sana ambalo wale wanaobishana kuhusu barua iliyoandikwa kwa Efeso wanapaswa kulitaja haswa.

Usemi katika Efeso kwenye agizo au utangulizi wa barua haupatikani katika hati tatu muhimu sana. Hizi ni hati muhimu sana katika masomo ya Agano Jipya. Kodeksi ya Vaticanus , Kodeksi ya Sinaiticus, na Chester Beatty Papyri.

Ukweli kwamba maneno hayo, kifungu hicho cha maneno huko Efeso, hayapatikani huibua swali kuhusu ni wapi hasa barua hii iliandikwa na ni lini mstari huo maalum uliondolewa kwenye barua? Je, ilikuwa kwamba haikuwa hapo mwanzoni kwa sababu hizi ni hati za awali kabisa, au ilikuwa pale mwanzoni, lakini baadhi ya watu walitaka barua hiyo iwahusu watu wengi zaidi, kwa hivyo wakaanza kuiondoa. Ni ushahidi mkubwa sana wa kuibua maswali ili tujadili na kufikiria kwa uzito kuhusu kama tunaweza kutoa dai thabiti kwamba barua hiyo iliandikwa kwa Efeso kama mahali maalum pa kufikiwa.

Baadhi ya baba wa mapema kama Origen, Basil, Cyprian, na Irenaeus hutumia maandishi wanayoyarejelea kuwa yaliandikwa kwa Efeso. Hata hivyo, ni lazima ieleweke kwamba hakuna hati ya Paulo. Hati za maandishi zinaunga mkono kwamba kulikuwa na hati hii inayozunguka kwa ajili ya watu kuingiza mambo ndani na yote hayo kwa sababu moja ya maoni inasema kwamba mtu fulani aliandika Waefeso, hakingiza Efeso ndani yake na kuacha pengo ili kwa sababu barua ya jumla kama hiyo ifunike mafundisho ya Paulo ikiwa tuseme tunataka kutuma barua hiyo kwa Wenham, Massachusetts, tunaenda Wenham, MA au tunataka kutuma London, hei, barua Paulo, hii ni kutoka kwa Paulo kwa waumini huko, wewe ingiza, London.

Hatuna uungwaji mkono wa maandishi kwa hilo , na naona hoja hiyo, napaswa kusema, kwa sababu tunarekodi hotuba hii katika muktadha wa Magharibi, na ninapaswa kuwa mwangalifu sana jinsi ninavyoisema. Lakini nitakuambia jinsi ninavyoisema kawaida. Ninaiweka kama wazo la Magharibi sana, na ninachomaanisha ni hili.

Wazo hilo lilionekana kudokeza kwamba kulikuwa na utoaji mwingi wa karatasi, mashine ya uchapishaji katika wakati wa Paulo, kwa hivyo unachapisha karatasi zaidi, unaunda nafasi, na unapopata moja, ingiza kitu ndani yake. Ukisahau kwamba katika ulimwengu wa kale, hati hizi ziliandikwa kwenye ngozi za wanyama na zilikuwa ghali kutoa. Ni nani angetoa baadhi ya hizi na kuacha nafasi ya kusema, oh, unampa mtu, ingiza kitu hapo?

Baadhi ya hayo yanadhaniwa kuwa karibu na mashine ya uchapishaji, karibu na mawazo, lakini mashine ya uchapishaji haikuweza kuvumbuliwa hadi karne ya 15. Kwa hivyo, tunazungumzia nini? Unataka kujua kwamba si hoja rahisi sana kusema, oh, barua iliandikwa kwa Efeso. Hebu tuichukulie kama ilivyo na tuendeleo nayo. Hapana, kwa sababu masuala haya yote ninayokuelezea hapa ni muhimu sana katika jinsi tunavyoiangalia.

Ningependa kutoa ushahidi unaounga mkono Efeso kama sehemu ya hati asilia ambayo Clint Arnold anawasilisha. Hati nyingi muhimu zinaunga mkono Efeso kama sehemu ya hati asilia, ingawa baadhi ya hati za awali hazikuwa nayo. Hatujui ni kwa nini haikuwa nayo, lakini hati ya awali na yenye nguvu zaidi inaonyesha kwamba ilikuwa sehemu ya hati.

Kwa hivyo, ndiyo, kuna uungwaji mkono ingawa hoja nyingine ni hoja halali. Matoleo yote ya hati ya stempu tuliyo nayo kuhusu Waefeso yanajumuisha Efeso katika mstari wa kwanza. Ignatius wa Antiokia alitambua mahali pa Efeso mapema kama sehemu ya mwisho ya karne ya kwanza.

Kwa hivyo, ni swali zito la kuulizwa lakini si zito sana ikizingatiwa kwamba wale waliokuwa karibu na wakati tayari waliitazama barua hii na kusema wakati barua hiyo inasomwa kama Paulo, mtume wa Kristo Yesu kwa mapenzi ya Mungu, kwa watakatifu waliokuwa Efeso kwamba kwa kweli kwa watakatifu waliokuwa Efeso huko Efeso ilikuwa sehemu ya maandishi hapo awali. Mojawapo ya mambo yaliyo wazi ni kwamba ninajaribu kuwa wakala wa upatanishi, kwa hivyo napenda kuzingatia baadhi ya mambo haya kama mpatanishi mkuu. Ninapenda kusema katika baadhi ya mikutano yetu hebu tujaribu kufanya amani hapa, na mstari wa amani ni huu.

Mtazamo wowote unao, unaweza tu kusema kwamba barua hiyo iliandikwa kwa Ishmaeli wa Magharibi. Huwezi kubishana zaidi ya hapo. Unaweza tu kusema

kwamba barua hiyo iliandikwa kwa Efeso au mojawapo ya miji katika eneo la Efeso la Uturuki ya kisasa.

Ni vigumu sana kutoa hoja; vinginevyo, ni vigumu kuthibitisha mahali pengine kwamba barua hiyo ingeweza kuandikwa. Kwa nini basi ni vigumu kwetu kukubali kwamba barua hiyo labda iliandikwa kwa Efeso, ambayo ilikuwa jiji kubwa, kwa nia kwamba barua hiyo pia ingetumwa kwa makanisa katika sehemu zingine za eneo hilo ili kusoma na kuelewa kile Paulo anachosema kwa makanisa. Kwa maneno mengine, kwa nini hatungeweza kukubali kwamba Paulo alikuwa akiwaandikia Wakristo huko Efeso na katika maeneo ya jirani?

Nadhani inaeleweka kwangu kwamba iwe Paulo anasema hivyo au la, wataipitisha hata hivyo. Kwa hivyo, kusema barua iliandikwa kwa Ishmaeli wa Magharibi kunatatua matatizo yote, bila kupuuza ukweli kwamba ushahidi wa muswada unaunga mkono Efeso katika maandishi. Kwa hivyo, lengo kuu linaweza kuwa Efeso, lakini nia kuu ni barua hiyo kusambazwa.

Ndiyo maana wakati mwingine tunarejelea hii kama barua ya kidunia kwa maana hiyo. Ingawa baadhi ya wasomi wana mapendekezo ya mahali pa kwenda ni mengi. Baadhi wanasema kwamba ilikuwa barua iliyoandikwa kwa Laodikia pia katika Asia Ndogo.

Wengine wanasema iliandikwa kwa ajili ya Hierapoli huko Asia Ndogo. Wengine wanasema iliandikwa kwa ajili ya Hierapoli pekee na si Laodikia na Hierapoli. Wengine wanasema iliandikwa kwa ajili ya jiji kuu la Efeso au eneo hilo pekee.

Kwangu mimi si jambo kubwa. Barua iliandikwa kwa Efeso ili isambazwe katika eneo kubwa zaidi. Haibadiliki, samahani, haibadilishi muktadha wetu.

Haibadilishi uelewa wetu wa jiografia. Haibadilishi uelewa wetu wa muktadha wa kidini ambao Paulo anaandikia. Haibadilishi uzoefu wa kidini wa watu ambao Paulo anawaandikia kwa sababu utakuwa kitu kimoja.

Ni vigumu sana na labda haiwezekani kubishana kwamba barua ya aina hii itaenda sehemu hiyo ya Asia Ndogo na haitatua Efeso. Hoja hiyo kinyume itakuwa ngumu sana kutoa. Kwa hivyo, hebu tuchukulie au tukubali kwamba barua hii iliandikwa kwa Asia Ndogo. Ninaanza kumtazama Paulo akiwa Efeso.

Paulo aliishi na kuhudumu kwa takriban miaka mitatu huko Efeso. Efeso haikuwa mji wa kawaida. Idadi ya watu wa mji huu ilikuwa kati ya watu 250 hadi 300,000.

Katika ulimwengu wa kale, ulikuwa mmoja wa miji mitatu mikubwa, karibu na Roma na Alexandria huko Misri pekee. Kwa hivyo fikiria kuhusu mji huu mkubwa. Paulo ataandika barua itakayokwenda kwa mji huu.

Kama nilivyokuonyesha hapo awali kwa kutumia ramani, huu ulikuwa mji wa bandari, na kwa hivyo kwa bandari hapo, kulikuwa na kiwango cha juu cha shughuli za kibiashara katika mji huo. Fikiria kuhusu miji ya bandari. Pia ilikuwa kitovu cha dini na utamaduni.

Miji ya bandari si rahisi sana kuitambua ikiwa hujaishi katika moja. Lakini fikiria baadhi ya miji ya bandari unayoiujua. Fikiria kuhusu San Diego.

Fikiria kuhusu Jiji la New York. Fikiria kuhusu baadhi ya maeneo haya, lakini hutaki kujua baadhi ya mambo yaliyotokea usiku katika baadhi ya miji hii. Nikiwa mvulana mdogo katika miaka yangu ya 20, kanisa la kwanza nililopewa mchungaji lilikuwa katika jiji la bandari la Ghana, Tema.

Kama wewe ni mchungaji mkuu anayefuatilia mfululizo huu wa mafundisho, naomba nikutie moyo usiwatume vijana wenzako katika miji kama hiyo. Ilikuwa changamoto mwanzoni. Efeso ulikuwa mji wa bandari.

Shughuli za kibiashara zenye nguvu, mazingira ya kidini, shughuli nyingi za kidini, kama nitakavyokuonyesha baada ya dakika chache. Paulo alienda huko. Alihudumu.

Alikaa pale. Wakati mwingine alienda kushiriki injili na watu. Mambo ya ajabu yalitokea alipokuwa pale.

Ndiyo, biashara ilikuwa jambo kubwa pale. Utamaduni ulikuwa jambo kubwa pale. Tunapoingia hapo, unanza kuona jambo kubwa likitokea wakati huu huko Efeso.

Efeso ulikuwa mji wenye shughuli nyingi za kidini. Acha nikuelezee ukweli kwamba katika ustaarabu wa Magharibi wa leo, kuna dhana kwamba kuwa wa kidini kunamaanisha kutokuwa na akili nyingi. Hilo halikuwa wazo katika ulimwengu wa kale.

Sijui mwanafalsafa yeyote mkuu ambaye hakuwa wa kidini. Sehemu ya usomi wangu ni kusoma kazi za wanafalsafa wa kale na kuzilinganisha na kazi ya Paulo, hasa katika Mfumo wa Amora. Wakati mwingine hushangazwa kuona jinsi wanafalsafa wa stoiki, haswa, walivyokuwa mojawapo ya vikundi vyenye mawazo makali zaidi vya ulimwengu wa kale na jinsi walivyokuwa wa kidini.

Pia nashangaa wakati mwingine kupata na kusoma hati kuhusu baadhi ya wanafalsafa hawa na jinsi wanavyotenda. Kwa mfano, baadhi yao wakati mwingine hukutana jioni na kuleta galoni za divai na kujaribu kuangalia ni nani anayeweza kumaliza galoni moja ya divai kwanza. Loo, watu werevu hufanya hivyo pia.

Wana dini sana. Kwa hivyo, una watu werevu lakini watu wa dini sana wanaoishi na kuishi Efeso na eneo lote. Nataka kukushauri kwamba kuzungumza kuhusu kuwa mtu asiyeamini Mungu si jambo ambalo watu wangezungumzia; hata tunapowafikiria wanafalsafa kama Waepikurea na wengine, tunaona aina fulani ya mwelekeo na changamoto kuelekea shughuli za kidini.

Huwezi kuwaelezea kama wasioamini Mungu. Dini ilikuwa sehemu ya utamaduni, na shughuli za kiakili hazikutengwa na dini. Kuwa na dini na werevu kunaweza kwenda sambamba, tofauti na mawazo yetu ya kisasa kwamba tukitaka kuwadharau watu wenye dini, basi tunasema, oh, wao ni wa dini; wao si werevu; wao ni watu wajinga.

Haikuwa hivyo. Ilikuwa ni muundo wa baada ya kuelimika. Katika Efeso ya kale, mungu mama, mungu mlinzi wa jiji, alikuwa Artemi, Artemi wa Waefeso.

Artemi alikuwa mungu mama ambaye kaburi lake na mila zake za kidini zilikuwa sehemu ya utamaduni wa jiji. Nitakupa mfano. Kulikuwa na maandamano ya kawaida ambayo yangefanywa kutoka eneo moja na kuandamana hadi kaburi la Artemi.

Katika tukio hili maalum, imejikita katika ibada ya kupita kwa wavulana wadogo kupita kutoka utotoni hadi uanaume. Upande mwingine, kwenye patakatifu pa Artemis, kutakuwa na wanawake vijana ambao wamejitolea kwa mungu huyu mama, wakitarajia kwamba kwa msaada wa Artemis, wataweza kupata wanaume watukufu watakaowaoa. Kwa hivyo, fikiria ibada ya kupita na ukweli kwamba, ukiwa Mkristo, ikiwa hushiriki katika ibada hii ya kupita, kuna kitu kibaya na wewe.

Fikiria kuwa mwanamke kijana anayetaka mtu mzuri akue. Katika muktadha huu, inaweza kuwa, kwa sehemu kubwa, mwanajeshi, afisa wa jeshi, na wakati mwingine mfanyabiashara. Na ukweli kwamba si jambo la kupendeza kwa sababu huwezi kumsubiri Artemis, mungu mama wa kike wa Efeso, akusaidie kuweza kukupa mume huyo mzuri.

Artemis na kaburi la Artemis vilikuwa vikubwa sana; vilikuwa mabenki ya jiji. Hapo ndipo watu waliweka pesa. Shughuli nyingi za kibiashara zilifanyika.

Nitawaelekeza kwenye Kitabu cha Matendo ambapo, kwa sababu ya utalii na shughuli za kibiashara mjini, baadhi ya watu walifanya biashara nzima kwa kutengeneza sanamu, unaziitaje, sanamu, nilikuwa najaribu kusema neno la Kiingereza kwa sanamu au kitu kama hicho, sanamu ya Artemis katika maumbo madogo ili watu wanaoingia waweze kuzinunua. Wanapotembelea patakatifu, wanaona kile kinachoitwa nguvu ya patakatifu hapo, na kisha huchukua alama hii pamoja nao. Na mtu atasikitika sana kwa sababu mtu anayetengeneza biashara hiyo atakuwa Mkristo, na hawatafanya hivyo tena.

Na mtu hatakuwa na furaha. Luke atatuambia. Tutaangalia baadhi ya hayo baada ya dakika moja.

Mazingira ya kidini yalikuwa na ushindani wa watu wengi. Kulikuwa na dini nyingi sana na mahali patakatifu pa Efeso. Hata hivyo, ushawishi mkubwa wa Artemi hauwezi kupuuzwa.

Alikuwa mungu mlinzi. Miungu yote mjini hailingani naye. Tunajua kwamba wanaakiolojia wa kisasa wanazungumzia kuhusu kuhesabu hadi mahali 50 tofauti patakatifu pa kipagani katika jiji la kale la Efeso.

Hiyo ndiyo idadi ya mahekalu ya kipagani yaliyokuwapo jijini. Dini ilikuwa kila mahali na popote. Loo, unafikiri dini pekee? Nina kitabu cha ukubwa huu.

Inaitwa Papyrus ya Kichawi ya Kigiriki. Uchawi ulikuwa wa kawaida. Wanapenda kutumia uchawi, na kama tutakavyoona baada ya muda mfupi, Paulo anaenda kuhudumu katika jiji hili.

Baadhi ya watu watakuwa Wakristo, na kwa kweli, watahukumiwa, na watatoa vitabu vyao vya uchawi vya gharama kubwa vichomwe moto, viharibiwe. Huo ndio mji uleule tunaouzungumzia hapa. Barua hii itaenda kwa mji ambapo unazungumzia giza la kiroho.

Ilikuwa kweli. Unajimu pia ulikuwa wa kawaida sana. Unajimu, kwa kweli, ulikuwa umeenea kote karibu karne ya kwanza.

Wanasiasa na watu wa vyeo vya juu walikuwa wanajimu stadi zaidi kuweza kuwaambia kuhusu kile walichokuwa karibu kufanya leo na jinsi mambo yangeendelea mwishoni, na ndivyo ilivyokuwa huko Efeso. Ushahidi unavutia. Clint Arnold amefanya utafiti wa kina kuhusu hili, na anachokipata kuhusu jiji hili na hali yake ya kidini ni cha kushangaza.

Ni katika muktadha huu ambapo Ukristo utakuwepo. Watu wanaoamini katika Mungu mmoja, watu wanaoamini kwamba miungu hii yote ya kipagani haina maana, na wanahitaji kutengwa na kukubali Ubwana wa Yesu Kristo. Wanapaswa kuwa tayari kwa mashambulizi yote ya kichawi, ushawishi wa unajimu unaowazunguka, shughuli za kipagani, kukataliwa kwamba hawawezi kushiriki katika baadhi ya mila za kidini.

Hiyo ndiyo hali huko Efeso. Pia ninaelekeza mawazo kwenye jambo la kuvutia. Aina ya mahali patakatifu pa kipagani palipokuwepo.

Kulikuwa na kaburi la Asclepius, mungu wa dawa. Wanaakiolojia hupata kaburi la hili. Hili ni kaburi.

Hii ni hospitali ya ulimwengu wa kale. Katika kaburi la Asclepius, unatumia njia za kidini na mbaya kutibu magonjwa. Hiyo ni kusema, ikiwa wewe ni Mkristo anayeishi Efeso na unaumwa, unatumaini tu kwamba Mungu atakupa rehema na kukuponya.

Kulikuwa na kaburi la mungu wa kike wa mavuno, divai, na Demeter. Huyu ndiye mungu wa kike na ninataka tu kukukumbusha kuhusu baadhi ya mila kwenye kaburi hili. Mojawapo ya mila kwenye kaburi hili ni kuua wanyama na kula nyama mbichi pamoja na divai.

Inaaminika kwamba kadiri unavyokunywa zaidi, ndivyo unavyojazwa zaidi na nguvu za Mungu huyu. Kwa hivyo, Paulo aliposema baadaye katika Waefeso, msilewe kwa divai. Jazweni na roho.

Hawa jamaa, wanaelewa. Artemi wa Waefeso. Nilikutaja kidogo.

Mungu huyu mlinzi alikuwa na ushawishi mkubwa, na kama nilivyosema hapo awali, una Asclepius, na una Aphrodite, mungu wa upendo katika mji huu. Fikiria jinsi mji na mambo haya yote yanavyoendelea. Fikiria kuhusu uasherati katika mji huu.

Fikiria kuhusu masuala yote yatakayotokea. Fikiria kuhusu maana ya kuishi kama Mkristo na kuishi maisha safi. Kulikuwa na kile kilichojulikana kama Efeso Grammata .

Ephesia Grammata ilikuwa maneno sita ya kichawi katika ulimwengu wa kale. Na yanajulikana kuwa na nguvu na nguvu nyingi kiasi kwamba watu kutoka sehemu mbalimbali za dunia wangependa kupata Ephesia Grammata . Kwa maneno mengine, maneno ya Waefeso ya kutumia kufanya uchawi.

Na hiyo ni kukupa kidokezo kuhusu kiasi gani cha uchawi kilichoenea Efeso. Ikiwa tu unajiuliza, maneno haya ni yapi? Niahidi kutoyatumia. Haya ndiyo maneno.

La, hapana. Ascleon , Catascleon , Lyx , Tetrax , Darminius , Eiseon . Haya ni maneno sita ya kichawi yanayoitwa Ephesia Grammata .

Hilo lilijulikana katika ulimwengu wa kale. Na hilo ni kutukumbusha tunaposoma Agano Jipya kwamba uchawi ulikuwa umeenea sana. Unapofikiria kuhusu Ukristo na kufikiria vita vya kiroho, kwa dakika moja tu, usijaribu kujishawishi kwamba muktadha wa wale watakaosoma Waefeso ulikuwa muktadha kama, nani anayejali roho mbaya? Nani anayejali? Katika Mafunjo ya Kichawi ya Kigiriki, baadhi ya watu walikuwa wakitumia uchawi kuwavutia wanawake wazuri kwa ajili ya mapenzi.

Kwa hivyo fikiria tu ukiwa msichana, na huna kifuniko cha kujikinga. Wanawake wanatumia uchawi ili kuwafanya waume zao wawapende zaidi. Loo, ndio.

Tuna rekodi za wanariadha waliokuwa wakijaribu kutumia uchawi ili kusaidia kushinda baadhi ya mbio zao. Ndiyo. Kwa hivyo, Paulo aliposema hatupigani dhidi ya damu na nyama, fikiria kuhusu wewe mwenyewe katika muktadha huo kabla hata hatujaangalia kitabu.

Clint Arnold anatumia kuhusu hili. Vyanzo kadhaa vya kale vinasimulia hadithi ya mwanamieleka wa Efeso akishindana katika michezo huko Olympia, akiwa amevaa herufi za Efeso, Efeſion Grammata, kama hirizi kwenye vifundo vya miguu vyake. Alikuwa akishinda katika shindano lake hadi hirizi ilipoondolewa, na kisha akapata hasara tatu mfululizo.

Kama unasoma haya, yanakuambia nini? Ee ulimwengu wa kale, uchawi hufanya kazi. Uchawi hukusaidia kushinda. Na usipofanya vizuri, uchawi unaweza kukufanya ushindwe pia.

Kwa hivyo hiyo ni hali ya kidini kuhusu upagani. Pia nataka kukutaarifu kwamba kulikuwa na Wayahudi katika mji huu. Kulikuwa na idadi kubwa ya Wayahudi.

Idadi ya Wayahudi katika eneo hilo ilikuwa kubwa sana. Wayahudi huko Efeso wakati huu walifurahia mapendeleo makubwa. Pia tuna ushahidi, kwa kweli, ingawa vipimo vya kichawi ninavyosoma vinaonekana kupendekeza kwamba baadhi ya Wayahudi walikuwa wakizama katika uchawi pia.

Walidhani ilikuwa nzuri. Sasa, haishangazi unaona katika kitabu cha Matendo kitu ambacho kingekuwa cha kuvutia sana, kwamba wana wa Skeva, watoto wa kuhani mkuu Myahudi, waliposikia jina Yesu, walidhani ni jina la kichawi. Kwa hivyo watalitumia.

Na haikuenda vizuri. Josephus anatumia kuhusu uwepo wa Wayahudi huko Efeso. Katika Vitu vyake vya Kale 14, anaandika, Hyacinth pia alituma mmoja wa mabalozi hawa kwa Dolabella, ambaye alikuwa gavana wa Asia na akamwomba awafukuze Wayahudi kutoka kwa huduma za kijeshi na kuwahifadhi desturi za mababu zao na kuwaruhusu kuishi kulingana nao.

Na Dolabella alipopokea barua ya Hyacinth, bila majadiliano zaidi, alituma barua kwa Waasia wote, na hasa kwa jiji la Efeso, jiji kuu la Asia, kuhusu Wayahudi, nakala yake ambayo barua hiyo inafuata hapa. Kwa maneno mengine, Josephus anatumia data inayosema kulikuwa na Wayahudi wengi katika eneo hilo, na Wayahudi walipewa mapendeleo na makubaliano kwa ajili ya imani na desturi zao za kidini. Tumekuwa tukizungumzia dini sana huko Efeso.

Kwa hivyo, hebu tuangalie utamaduni wa burudani kwa sababu unatoka katika Biblia yetu. Huu ulikuwa ukumbi wa michezo huko Efeso wakati wa Paulo. Ukumbi wa michezo ambao labda ulikuwa na uwezo wa kuchukua watu 25,000.

Sasa kwa kuwa una uelewa wa muktadha wa Efeso, na una maono ya jinsi mji ungeonekana, idadi ya watu, Wayahudi wa makabila mbalimbali na Mataifa katika mji huu, shughuli za kipagani, mahekalu ya kipagani yapatayo 50 katika mji huo, ushiriki wa kichawi, unajimu, na mengineyo. Sasa kwa kuwa una hilo, na unaelewa kulikuwa na kipengele cha burudani ndani yake, kwamba kulikuwa na ukumbi wa michezo, sasa chukua Biblia yako au usome nami kutoka kitabu cha Matendo ili tuweze kuelewa muktadha wa Efeso. Hivi ndivyo Luka anavyotuambia, baada ya haya, Paulo alikaa siku nyingi zaidi kisha akawaaga ndugu na kuanza safari ya kwenda Shamu.

Na pamoja naye, Prisila na Akila, alikuwa amekata nywele zake. Alikuwa ameweka nadhiri, nao wakafika Efeso, naye akawaacha huko. Lakini yeye mwenyewe akaingia katika sinagogi, akajadiliana na Wayahudi.

Kwa maneno mengine, kulikuwa na Myahudi. Walipomwomba akae kwa muda mrefu zaidi, alikataa. Lakini alipowaaga, akasema, Nitarudi kwenu, Mungu akipenda.

Akasafiri kutoka Efeso kwa meli. Ikawa, Apolo alipokuwa Korintho, Paulo alipita katikati ya nchi ya bara, akafika Efeso. Luka anaandika, huko aliwakuta wanafunzi kadhaa, akawauliza, Je, mlipokea Roho Mtakatifu mlipoamini? Wakasema, hapana, hatujasikia hata kwamba kuna Roho Mtakatifu.

Tukiruka hadi mstari wa 6, Paulo alipowawekea mikono, Roho Mtakatifu akawashukia, wakaanza kunena kwa lugha na kutabiri. Jumla ya watu walikuwa kama 12. Sura ya 19, mstari wa 11 na kuendelea, na Mungu alikuwa akifanya miujiza ya ajabu kwa mikono ya Paulo, hata lesa au vitambaa alivyogusa vilivyogusa ngozi yake vikachukuliwa na kupelekwa kwa wagonjwa, magonjwa yao yakawaondokea, na pepo mchafu akawatoka.

Haya yote yalikuwa Efeso. Na tazama haya. Baadhi ya Wayahudi waliokuwa wakizunguka-zunguka walijaribu kutaja jina la Yesu juu ya wale waliokuwa na pepo wachafu, wakisema, Ninawaunga mkono kwa jina la Yesu, ambaye Paulo anamhubiri.

Wana wa Skeva, kuhani mkuu wa Kiyahudi, walikuwa wakifanya hivi. Lakini pepo mchafu akawajibu, "Yesu, ninamjua, na Paulo, ninamjua, lakini ninyi ni nani?" Yule mtu aliyekuwa na pepo mchafu akawarukia, akawashinda wote, akawashinda, hata wakakimbia kutoka nyumba ile uchi na majeraha. Wow.

Na jambo hili likajulikana na wote waliokaa Efeso, Wayahudi na Wagiriki. Niliwaambia kwamba walikuwa Wayahudi na Wagiriki. Hofu ikawaingia wote, na jina la Bwana Yesu likatukuzwa. Na wengi wa wale waliokuwa wakifanya uchawi wakaleta vitabu vyao, nilivyowaambia kuhusu uchawi, nikavichoma moto mbele ya wote.

Walihesabu thamani yake, na wakagundua kuwa ilifikia vipande 50,000 vya fedha. Kwa hivyo, neno la Bwana likaendelea kuongezeka na kushinda. Nimejaribu kukuleta kwenye shindano la Efeso, na nimethibitisha hadi sasa katika utangulizi wetu wa Waefeso kwamba Paulo aliandika Waefeso, ingawa suala la uandishi linajadiliwa.

Pia nilikuelezea kwamba naamini kwamba Paulo aliandika Waefeso kwa Efeso na maeneo yake yaliyo karibu. Nilikukumbusha kuhusu mashindano, mashindano ya kijamii, kibiashara, kidini, na kisiasa ya Efeso. Ulikuwa mji wa bandari, mji wenye shughuli nyingi, uliojaa shughuli za kidini, upagani kila mahali, shughuli za kichawi, na uchawi.

Na nilikuelekeza kwenye ukweli kwamba katika shindano hili, Paulo alitumia muda mwingi kufanya huduma. Wayahudi walikuwa hapa. Mataifa walikuwa hapa.

Na kutokana na simulizi la Luka katika kitabu cha Matendo, labda umegundua kwamba Luka alikukumbusha kwamba kwa kweli Efeso ulikuwa mji mkuu. Wayahudi na Mataifa walikuwepo. Kulikuwa na shughuli za kipagani.

Kulikuwa hata na wataalamu wa kutoa pepo waliohamahama kujaribu kutoa pepo kutoka kwa watu. Na walidhani wangeweza kufanya hivyo kwa jina la Yesu Kristo hadi walipokutana na mtu aliyewapiga. Biblia inasema walikimbia uchi.

Hakuna habari njema. Unapofikiria kuhusu shindano hili, fikiria kitabu hiki kinachoitwa Waefeso. Nami nakusihi, kabla hatujarudi kwenye mjadala unaofuata kuhusu Waefeso, chukua muda kusoma sura sita za Waefeso kwa kikao ukiwa na historia hii akilini.

Na tutakaporudi, tutaanzia hapo na kuanza kutazama nyenzo hii tajiri iliyoandikwa kwa Wakristo katika shindano lenye changamoto na la kusiimua, mahali ambapo Mungu angeweza kutukuzwa, mahali ambapo nguvu za Mungu zinaweza kuonekana kweli, mahali ambapo watu watamwona Mungu akifanya mambo makubwa, si tu kama ilivyoandikwa katika kitabu cha Matendo, bali kama Paulo anavyotarajia kwa kutii kile anachokiandikia kanisa. Asante kwa kuanza mihadhara hii kuhusu Waefeso. Natumai utaifurahia na kwa kweli utakuwa mpenzi wa kitabu hiki.

Asante tena. Mungu akubariki.

Huyu ni Dkt. Dan Darko katika mfululizo wake wa mihadhara kuhusu Nyaraka za Magereza. Huu ni kipindi cha 18, Utangulizi wa Waefeso.